

tünlüğünün sona ermesini takip eden yıllarda, azınlık durumuna düşerek ana dilleri Arapça'yı unutan veya konuşmaları yasaklanan Araplar (Mudejar <Ar. müdeccen "uyum sağlamış, alışmış"), konuştukları Arapça karışık İspanyolca'yı Arap harfleriyle yazmaya başlamışlardır. Bunlara, İberik yarımadasına müslümanlardan önce gelmiş ve fetih sırasında onlara yardım etmiş olan Müsevîler de eklenmişler, böylece Arapça ve çok az da İbrânîce unsurlar ihtiva eden Aljamia İspanyol lehçesi meydana gelmiştir. Bu lehçe, bazı kitaplarda yer aldığı gibi, genel bir ifadeyle Moriscos (Mağribîler, Endülüs ve Kuzey Afrika'nın Berberî Arapları) tarafından değil, yukarıda açıklandığı üzere Araplaşmış İspanyollar'la Moriscolar'ın yalnız İspanyollaşmış olanları ve İberik Yahudileri tarafından kullanılmıştır. Asıl Moriscolar siyasi hâkimiyetleri süresince sadece kendi dilleri olan Arapça'yı konuşmuş ve yazmışlardır.

Son Arap devleti Gırnata (Granada) Benî Ahmer (Nasrî) Sultanlığı'nın yıkılışından (1492) sonra tamamıyla İspanyollar'ın eline geçen Endülüs'te, daha önce güvence verilmiş olmasına rağmen, tarihte "Katolik Krallar" adıyla anılan Ferdinand d'Aragon-İsabella de Castilla çifti tarafından müslümanlarla yahudilere karşı çok sert bir politika takip edilmeğe başlamıştır. Bu arada, İslâmiyet'i kabul etmiş olan İspanyollar'ı eski dinlerine çevirebilmek ve sekiz yüzyıl süren kültür kaynaşması sonucu cemiyette yer eden İslâmî gelenekleri unutturabilmek için özel çaba harcanmış, Arapça konuşmak, Doğulu gibi giyinmek, dinî dörenler yapmak yasaklanmış, hatta halkın ibadet etmesini engellemek amacıyla yıkanma yasağı dahi konulmuştur. Bu şartlar altında çeşitli isyanlar baş göstermişse de şiddetle bastırılarak halk engizisyon mahkemelerinin acımasız kararlarıyla sindirilmiş ve sağ kalan müslümanlarla yahudiler göçe zorlanmışlardır. Büyük gruplar halinde ve yalnız sırtlarındaki elbiselerle ülkeyi terkeden Mağribîler'in büyük kısmı Afrika'ya gitmiş, fakat istenmedikleri için pek çoğu orada açlıktan ölmüştür. Bunların bir kısmı da II. Bayezid döneminde (1481-1512) İstanbul'a kabul edilerek Galata'da bugün Arap Camii adıyla bilinen Saint Dominicus Kilisesi'nin çevresine yerleştirilmiş, kendilerine ev, eşya ve iş verilmiştir. Türkçe'de "aç gözlü" anlamında kullanılan "mal bulmuş Mağribî gibi" de-

yiminin doğmasına çok yoksul ve aç durumda bulunan bu insanların sebep oldukları tahmin edilebilir. Ayrıca Türkiye yahudilerinin ana dilinin İspanyolca (Aljamia) olmasının sebebi de Endülüs'ten gelmeleridir. 1609'da, geriye kalan azınlıkların sınır dışı edilmeleri üzerine İspanya'da Aljamia'nın konuşulup yazılması tamamen son bulmuştur. Aljamia'nın müslüman ülkelere göç eden Mağribîler arasında da Arap harfleriyle yazılmamasına ve süratle unutulmasına mukabil Türkiye yahudileri, adı **Yahudice**'ye (İbrânîce değil) çevrilen bu dili halen ana dilleri olarak kullanmaya ve İbrânî harfleriyle yazmaya devam etmektedirler.

Aljamia, tabii olarak fazla miktarda Arapça kelime ihtiva eden ve fonetiği Arapça'ninkine benzeyen bir İspanyol lehçesidir. Arap yazısının bu dile uyarlanması da Türkçe, Farsça ve Urduca'da olduğu gibi alfabeğe bazı harflerin eklenmesi suretiyle gerçekleştirilmiş ve ayrıca Arapça'dan farklı olarak sesli harflerin tamamının da gösterilmesi sağlanmıştır. Aljamia edebiyatı, İspanyol edebiyatına göre daha düşük seviyede kalmıştır. Aljamia, Mozaraplar ile Mudejarlar arasında ortak kullanılmış olmakla beraber bu toplumların edebiyata katkuları birbirinden farklıdır. Mozaraplar daha çok edebiyat, felsefe ve müsbet ilim konularıyla ilgilenmişler ve genellikle Klasik Yunan ve Râzî, İbn Sînâ gibi İslâm filozof-hekimlerinin eserlerini kendi dillerine tercüme etmişlerdir. Dinlerini ve kültürlerini terketmeleri için şiddetli baskı altında bırakılan Mudejarlar ise dinî ve millî duygularını canlı tutabilmek, bu duyguları yeni nesillere aşılayabilmek ve İslâm dininin gereklerini çocuklarına öğretebilmek için daha çok iman, ibadet, hukuk ve ahlâk konularını işleyen, İslâm büyüklerinin hayatlarını anlatan kitaplar yazmışlar veya Arapça'dan tercüme etmişlerdir. Engizisyon ve Reformasyon hareketleri sırasında toplu halde yakılmaktan kurtulan kitaplar arasında, çeşitli Kur'an tefsirlerinden başka, adı bilinmeyen bir Segovia müftüsünün yazdığı fikhî bilgiler veren *Alquibet Segoviano* (Segovialı'nın kitabı), *Devocionario Morisco* (Arap dua kitabı), *Devocionario Musulman* (müslüman dua kitabı), *Alhadis de José* (Hz. Yûsuf hadisesi yani kıssası), *Leyenda de Zülkarneyn* (Zülkarneyn kıssası) ve Hz. Muhammed'in hayatını, savaşlarını, özellikle de Hz. Ali ile Hâlid b. Velîd'in kahra-

manlıklarını destan üslûbu içinde anlatan *Leyendas Moriscas* (Araplar'ın kıssaları) en önemli eserler sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Anwar G. Chejne, *Muslim Spain, Its History and Culture*, Minnesota 1974, s. 107-108, 165-166, 375-396; S. M. Imamuddin, *Muslim Spain*, Leiden 1981, s. 27-28, 192-193, 208-216; M. Manzanares de Cirre, "Textos aljamiados: poesia religiosa morisca", *Bulletin Hispanique*, sy. 72 (1970), 311-327; Fadel Abdallah, "On the Social and Cultural History of the Moriscos", *American Journal of Islamic Social Sciences*, III/1 (1986), s. 151-156; Naim Güler, "500 Yıllık Göç", *Milliyet Gazetesi*, İstanbul 1989 (16 Eylül-22 Eylül); "Aljamia", *TA*, II, 105; C. F. Seybold, "Aljamia", *İA*, I, 359; E. Lévi-Provençal — L. P. Harvey, "Aljamia", *EI²* (İng.), I, 404-405.



SARGON ERDEM

ALKAME b. ABEDE

(علقمة بن عبدة)

Alkame b. Abede b. en-Nu'mân
el-Fahl et-Temîmî
(ö. 3/625 [?])

Câhiliye devri şairlerinden.

Milâdî VI. yüzyılın birinci yarısında veya ikinci yarısı ile VII. yüzyılın başlarında yaşamış olan Alkame, Câhiliye devri şairlerinin birinci tabakasında yer alır. Temîm kabilesinin bu kahraman şairinin "damızlık at veya deve" anlamındaki "Fahl" lakabını hangi sebeple aldığına dair iki rivayet vardır. Bütün kaynaklarda yer almasına rağmen edebiyat tarihçilerinin tarih bakımından mümkün olmadığını söyledikleri rivayete göre Alkame ile İmruülkays, kimin daha büyük şair olduğunu ortaya koymak üzere İmruülkays'ın karısı Ümmü Cündeb'i hakem tayin etmişler, o da yapılan bir yarışma sonunda oyunu Alkame lehinde kullanınca İmruülkays karısını boşamış, bundan dolayı ona Fahl lakabı takılmıştır. Diğer rivayete göre ise aynı kabilede olan Alkame b. Sehl (el-Hasıy) ile karıştırılmaması için ona bu lakap verilmiştir. İmruülkays'ın 540'lı yıllarda öldüğü, bu olayın onun hayatından bahseden eserlerde değil de sadece Alkame'nin hal tercümesinde zikredildiği göz önüne alınırsa, birinci rivayetin bir yakıştırma olduğu ortaya çıkar. Bu iki meşhur şairin şiirlerindeki üslup ve tema yakınlığı, muhayyilesi zengin bazı râvilerle böyle bir hikâyeyi ilham etmiş olmalıdır. Ayrıca Alkame'nin şiirleri ile İmruülkays'ın şiirlerinin müsterek bir ekol teş-

kil edecek derecede birbirine benzemesi sebebiyle bunların birbirine karıştırıldığı anlaşılmaktadır.

Gassânî hükümdarlarından Hâris b. Cebele ile III. Nu'mân'ın nedimi olduğu için Gassânîler ile Lahmîler arasında cereyan eden savaşlar Alkame'nin şiirlerinin başlıca konusunu teşkil etmiştir. Bir savaşta, aralarında kardeşi Şe's'in de bulunduğu Temimli yetmiş kişiyi esir alan Hâris b. Cebele'ye onları serbest bırakması için sunduğu kasidesi ünlüdür. Bu kaside üzerine hükümdar esirleri Alkame'ye bağışlamıştır. Bedevî bir şair olan Alkame atları, develeri ve deve kuşlarını tasvir etmede çok başarılı olmuştur. İbn Sellâm el-Cumahî, onun atlarla ilgili çok güzel üç beytinin seviyesine hiçbir şiirin ulaşamadığını söylemektedir. Methiye ve gazellerinin yanında hikmetli beyitleri de vardır.

Alkame b. Abede'nin divanı birçok defa basılmıştır. İlk, Albert Socin tarafından Leipzig'de 1867 yılında yapılan neşirdir. Daha sonra A'lem eş-Şentemerî'nin şerhiyle birlikte Kahire'de basılmış (1293, 1324), bu şerhi Muhammed b. Şeneb Cezayir-Paris'te 1925 yılında yeniden neşretmiştir. Eser Ahmed Sakr tarafından *Dîvânü 'Alkameti'l-Fahl* adıyla (Kahire 1353), Lutfî es-Sakkal, Dürriyye el-Hatîb ve Fahreddin Kabâve tarafından da *Dîvânü 'Alkame b. 'Abede* adıyla (Halep 1969) tekrar yayımlanmıştır. O. Rescher, İbn Şeneb neşrine dayanarak divanı Almanca'ya tercüme etmiştir (İstanbul 1961-1962). Abdürrezzâk Hüseyin'in *'Alkame b. 'Abede el-Fahl: hayâtühü ve şî'ruhü* adlı çalışması Beyrut'ta 1986 yılında yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cumahî, *Fuḥūlü's-şu'arâ*³, I, 139; İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve's-şu'arâ*⁴ (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1904, s. 107-110; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egânî*, XXI (nşr. Abdülkerim el-Azbâvî — Mahmûd Ganîm), Kahire, ts. (Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye) — Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî), s. 200-204; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 545; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 111; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Ḥizânetü'l-edeb*, I, 565-566; Brockelmann, *GAL*, I, 24; *Suppl.*, I, 48; Sezgin, *GAS*, II, 120-122; Cl. Huart, *Arap ve Arap Dilinde İslâm Edebiyatı* (trc. Cemâl Sezgin), İstanbul 1944, s. 39; C. Zeydan, *Âdâb* (Dayf), I, 146-147; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu'arâ³ ve devâvîn*, Beyrut, ts. (Mektebetü Dâri's-Şark), s. 30-31; Zirikî, *el-A'lam* (Fethullah), Beyrut 1984, IV, 247; Ömer Ferrüh, *Târîhu'l-edeb*, I, 214-216; A. F. L. Beeston, "Alqamah and Bravmann", *JAL*, XI (1980), s. 32-35; M. Seligsohn, "Alkame", *IA*, I, 360; G. E. von Grunebaum, "Alqama", *EI²* (Fr.), I, 417.



TACEDDİN UZUN

ALKAME b. KAYS

(علقة بن قيس)

Ebû Şibl Alkame b. Kays b. Abdillâh b. Mâlik en-Nehaî el-Kûfî (ö. 62/682)

Abdullah b. Mes'ûd'un seçkin talebesi, Kûfe fıkıh ve tefsir mektebinin önde gelen temsilcilerinden.

Hz. Peygamber hayatta iken dünyaya gelen Alkame b. Kays muhadramûn*dandır. Doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. Yemen menşeli olan kabilesi Neha', İslâmî devirde Kûfe'ye yerleşti. İlim tahsili ve cihad maksadıyla memleketinden ayrılan Alkame Horasan'da gazâlara katıldı. Hârizm ve Merv'de birkaç yıl kaldı. Hz. Ali ile birlikte Sıffin Savaşı'na iştirak etti (37/657) ve burada aldığı yarayla topal kaldı. Medâin'de Hz. Ali'nin sohbetinde bulunan Alkame onunla birlikte Nehrevan'da (38/658) Hâricîler'e karşı da savaştı (bk. Hatîb, XII, 297). Kûfe'de Abdullah b. Mes'ûd'un derslerine devam etti ve onun kıraat ve tefsirde olduğu gibi fıkıhta da en önde gelen talebesi oldu. Çeşitli münasebetlerle Alkame'yi öven ve takdir eden İbn Mes'ûd'la o karşılıklı olarak birbirlerinin ezberlerini dinlerlerdi (bk. İbn Sa'd, VI, 89). Sesi çok güzel olduğundan Alkame'den Kur'an okumasını ve kendisinden sonra da Kur'an-ı Kerim'i okutmasını isteyen (bk. a.g.e., VI, 90-91) İbn Mes'ûd'un, "Resûlullah seni görseydi sevinirdi" dediğini kaynaklar zikreder. Kûfe'nin meşhur fıkıh âlimlerinden İbrâhim en-Nehaî'nin dayısı ve Esved b. Yezîd'in de amcası olan Alkame'nin hiç çocuğu olmamıştır. Ebû Şibl künyesini ona hocası İbn Mes'ûd vermiştir.

Alkame Hz. Ömer, Osman, Ali, Âişe, Selmân-ı Fârisî, Ebû'd-Derdâ, Huzeyfe, Habbâb, Ammâr ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî gibi büyük sahâbîlerden hadis rivayet etti. İbrâhim en-Nehaî ve Şa'bî gibi büyük âlimlerin fıkıh, Yahyâ b. Vessâb, Ubeyd b. Nudayle (Nadle) ve Ebû İshak es-Sebî'nin de kıraat hocası olan Alkame'den bunlar yanında Muhammed b. Sîrîn, Ebû Vâil Şakîk b. Seleme, Abdurrahman b. Yezîd, Yezîd b. Muâviye en-Nehaî ve Kays b. Rûmî gibi âlimler de rivayette bulunmuşlardır.

Her beş günde bir Kur'an-ı Kerim'i hatmettiği rivayet edilen Alkame, Ebû Hanîfe'nin ashaba ulaşan hocaları zincirinde de önemli bir halkayı teşkil etmektedir. Ebû Hanîfe'nin on sekiz yıl yanında kaldığı hocası Hammâd b. Sü-

leyman, Alkame'nin meşhur talebeleri İbrâhim en-Nehaî ve Şa'bî'nin en seçkin talebesiydi. Zamanında birçok sahâbînin hayatta bulunmasına rağmen ilim tâlîpleri Alkame'nin derslerine rağbet gösteriyor ve hatta birçok sahâbî ona başvurarak kendisinden fetva istiyordu.

Kûfe fıkıh ve tefsir mektebinin teşekkülünde önemli bir yeri bulunan Alkame b. Kays 62 (682) yılında Kûfe'de vefat etmiştir. Kaynaklarda vefat tarihi olarak 61, 63, 65 veya 72 yılları da zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 86-92; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VII, 41; İbn Kuteybe, *el-Ma'arîf* (Ukkâşe), s. 431, 583; *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 404; Ebû Nuaym, *Ḥilye*, II, 98-102; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 296-300; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, Kahire 1357-69 — Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), III, 304; Nevevî, *Tehzîb*, I/1, s. 342; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ²*, IV, 53-61; a.m.lf., *Ma'rifetü'l-kurrâ³* (Beşşâr), I, 51; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, Kahire 1351-52/1932-33 — Beyrut, ts. (Dâru'l-Kütübî'l-ilmiyye), I, 516; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 276-278; M. Ebû Zehre, *Ebû Hanîfe*, Kahire 1366/1947, s. 66-67; M. Hüseyin ez-Zehbî, *et-Tefsîr ve'l-müfessîrîn*, Kahire 1381/1961-62, I, 119; Hüseyin Kûçükkalay, *Abdullah İbn Mes'ûd ve Tefsîr İlmündeki Yeri*, Konya 1971, s. 91-92.



AHMET ÖZEL

ALKAME b. MÜCEZZİZ

(علقة بن مجزز)

Alkame b. Mücezziz b. el-A'ver el-Kinânî el-Müddicî (ö. 20/641)

İslâm tarihinde ilk deniz seferine çıkan müfrezinin kumandanlığını yapan sahâbî.

Babası Kinâne oğullarından Mücezziz, iz sürmede (kıyâfe) ve insanlara bakarak soylarını tesbit etmedeki (kıyâfe ve firâse) maharetiyle tanınmış bir sahâbî idi. Üsâme ile babası Zeyd b. Hârise'nin ayaklarına bakarak bunların aynı soydan gelen insanların ayakları olduğunu söylemesi Hz. Peygamber'i çok sevindirmişti.

Hicretin 9. yılında Habeşliler'den bir grubun gemilerle Mekke yakınındaki Şu-aybe sahiline kadar geldiği haber alınınca, Hz. Peygamber Alkame'yi 300 kişilik bir müfrezeye kumandan tayin ederek Habeşliler'in üzerine gönderdi. Seriyetü'l-Ensârî veya Seriyetü Alkame b. Mücezziz diye anılan bu ilk deniz seferine katılan mücahidler denize açıldılarsa da Habeşliler'i bulamayarak geri döndüler.